

COLLOQUIA RUSSICA

Series II, vol. 4

Середньовічна Русь: проблеми термінології

за редакції
Мирослава Волощука
і Віталія Нагірного

Івано-Франківськ – Краків

2018

Рецензенти:
Андрій Федорук (Чернівці, Україна),
Костянтин Єрусалимський (Москва, Росія)

Філологічна редакція і переклади:
Галина Пославська, Магдалена Фрончек

Верстка:
Бернард Вирткий

Проект обкладинки:
Бернард Вирткий, Остап Кардаш

На обкладинці: перша сторінка *Радзивілівського літопису*

ISSN 2353–2203

© Copyright by Центр медієвістичних студій Державного вищого навчального закладу
„Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
© Copyright by Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego

Друк:
ТзОВ Лілея–НВ
76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Незалежності 18/2

Норберт Міка
(Варшава)

Русь у сілезьких середньовічних джерелах (до кінця XIII ст.)

Контакти Русі з Сілезією, тобто країв без спільного кордону, мають тривалу традицію. Сілезькі середньовічні автори неодноразово інформують нас про двосторонні відносини – військові, культурні й економічні. Контакти нав'язувалися між князями з династій П'ястів і Рюриковичів, а також між можновладцями, рицарями і міщанами. Цей процес особливо активізувався після монгольського нападу наприкінці першої половини XIII ст., коли в Сілезії появилася хвиля русинів, котрі залишили по собі слід у вигляді прізвиськ, отриманих місцевою людністю („Ruthenus”). Однак не всі згадки сілезьких хроністів про Русь і її мешканців були оригінальними, оскільки часто запозичувалися з більш ранніх творів, створених поза межами Сілезії. Тим не менш, у них можна зустріти також оригінальну інформацію, котра нашоєму на думку, що сілезькі автори були добре обізнані з локальною місцевою традицією і переказували її у своїх творах, навіть коли вона не підтверджувалася іншими польськими джерелами. Прикладами цього є записи авторів, котрі редагували: „Каменецький рочник”, „Польсько-Сілезьку хроніку”, „Хроніку польських князів”, „Сілезький компільований рочник”, „Рочник генриківських цистерціанців”, а також „Хроніку Петра Власта”.

Функціонування географічних назв і понять, котрі стосуються віддалених народів, усе більше привертає увагу численної групи істориків і мовознавців з різних країн. Зацікавлення сучасних авторів викликають також описи правителів інших держав та їх підданих у творах давніх хроністів, географів, теологів і навіть публічних нотаріусів. Не вдаючись до перечислення всіх дослідників, котрі займалися цією проблемою, згадаю тільки імена авторів, праці котрих заслуговують на особливу увагу: Євгеній За-

валинський¹, Ярослав Панек², Генрик Зінс³, Антоній Барчяк⁴, Ян Пауліні⁵, Мирослав Волощук⁶, Якуб Скомял⁷ і Віктор Адамович⁸.

Автора цих рядків найбільше цікавлять Русь і її мешканці в описі середньовічних сілезьких джерел. Як верхню часову межу даного дослідження умовно прийнято кінець XIII ст. Однак у разі потреби, з огляду на логічність дослідження і наведених аргументів, а також із огляду на факт, що окремі постаті діяли на межі століть, автор виходив за вказану вище хронологічну межу.

Огляд повідомлень сілезьких джерел про Русь можна розпочати від запису, вмішеного в *Каменецькому рочнику* (*Rocznik kamieniecki*, XIII ст.)⁹, котрий колись був власністю цистеріанського абатства в Каменці (Зомбковіцькому) в Нижній Сілезії. Ідеться про такий запис: „1104. Bolezlaus tercius duxit uxorem Rutenam, de qua genuit Wlodizlaum”¹⁰. Не знаю на ім’я

¹ E. Zawaliński, *Polska w kronikach tureckich XV i XVI w.*, Stryj 1938 (Серія: *Collectanea Orientalia*, Nr 14).

² J. Pánek, *Slezsko a české země v polských kronikach XIV. století. Příspěvek k dějinám česko-polských vztahů do roku 1335*, „Slezský sborník”, t. 71, 1973, č. 3, s. 218–232; Idem, *La conception de l’histoire tchèque et des relations tchéco-polonaises dans les plus anciennes chroniques polonaises*, „Mediaevalia Bohemica”, vol. 4, 1974, s. 5–124 (переклад Карел Фяла); Idem, *Bohemi-Bohemici-Pragani-Pragitae v Kronice polské Wincentyho Kadlubka*, „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV”, t. 13, 1972, s. 792–794. Див. також дипломну роботу Я. Панка під тєю ж назвою, написану і захищену в 1970 р. (Філозофікá fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1970, 302 s.). Її примірник знаходиться в: *Archiv Univerzity Karlovy v Praze, sign. 1909*.

³ H. Zins, *Polska w oczach Anglików XIV–XVI w.*, Warszawa 1974; Lublin 2002.

⁴ A. Barciak, *Funkcjonowanie pojęcia „Śląsk” w czeskich kronikach i rocznikach do końca XIV wieku*, [in:] *Jak powstaje historia?*, red. J. Jaros, Katowice 1986, s. 717 (Серія: *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 753); Idem, *Śląsk w źródłach czeskich do końca XIV wieku*, [in:] *XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich: Pamiętnik*, t. 2, cz. 1, Toruń 2000, s. 117–123; Idem, *Postrzeżenie Czech i Czechów na Śląsku w XIV i początkach XV wieku*, [in:] *Slezsko – země Koruny České: Historie a kultura 1300–1740*, red. L. Zapletalová, H. Dáňová, J. Klípa, L. Stolarová, Praha 2008, s. 215–221; Idem, *Postrzeżenie Piastów Śląskich przez czternastowiecznych kronikarzy czeskich*, [in:] *Historia u Piastów, Piastowie w historii: z okazji trzechsetlecia śmierci ostatniej z rodu, księżnej Karoliny*, red. B. Czechowicz, Brzeg 2008, s. 89–96; Idem, *Relacje o Polsce i Polakach w najstarszych czeskich źródłach narracyjnych – Obraz Polaka w średniowiecznej historiografii czeskiej – Śląsk w źródłach czeskich do końca XIV w. – Postrzeżenie Czech i Czechów na Śląsku w XIV i w początkach XV w.*, [in:] Idem, *Między Polską a Czechami: Śląsk i jego mieszkańcy w źródłach czeskich doby średniowiecza*, Wrocław 2012, s. 11–25, 26–39, 67–82, 189–198; Idem, *Ruś i Rusini w polityce króla Czech Przemysła Otokara II*, [in:] *Czechy i Polska: między Wschodem a Zachodem – średniowiecze i wczesna epoka nowożytna (materiały międzynarodowej konferencji naukowej)*, red. T. Ciesielski, W. Iwańczak, przy współpracy A. Januszek-Sieradzkiej i M. Żeromskiej-Ciesielskiej, Warszawa 2016, s. 39–49.

⁵ J. Pauliny, *Arabské spravy o Slovanoch (9.–12. storočie)*, Bratislava 1999.

⁶ М. Волощук, *Ruthenes in Regnum Hungariae (XI – перша половина XIV ст.): дискусія та пошуки*, [in:] *Україно-угорські етюдi*, вип. 1, ред. Л. Войтович, Львів 2010, с. 142–163; Idem, „Русь” в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції, Івано-Франківськ 2014.

⁷ J. Skomiał, *Polscy kronikarze wieków średnich o Rusi i Rusinach*, „Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska”, vol. 59, pars 1, sectio G, 2012, s. 81–93.

⁸ V. Adamovič, *Bela IV. a Uhorsko v českých kronikách (do 14. storočia)*, „Acta historia Posoniensia. Historické štúdie”, vol. 24, 2014, s. 44–62.

⁹ S. Smolka, *Polnische Annalen bis zum Anfange des vierzehnten Jahrhunderts*, Lemberg 1873, s. 10–76; J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 61–62; W. Korta, *Średniowieczna annalistyka śląska*, Wrocław 1966, s. 31–94, зокрема s. 93–94. Незважаючи на те, що *Рочник каменецький* у теперішньому вигляді був зредатований аж у XIII ст., його автор, коли йшлося про записи з попередніх століть, отримував інформацію з більш раннього джерела, див.: Z. Budkowa, *Początki polskiego rocznikarstwa*, „Studia Źródłoznawcze – Commentationes” [дани: SŻ–C], t. 2, 1958, s. 81–96, зокрема s. 95.

¹⁰ *Annales Kamenzenses*, ed. W. Arndt, R. Roepell, [in:] *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* [дани: SRG], t. 11: *Annales Poloniae, Hannoverae 1866*, s. 8; *Rocznik kamieniecki*, ed. A. Bielowski, [in:] *Monumenta Poloniae Historica* [дани: MPH], t. 2, Lwów 1872, s. 778.

русинкою, котру взяв за дружину Болеслав III Кривоустий і котра народила йому найстаршого сина Владислава II Вигнанця, була Збислава, дочка великого київського князя Святополка II Ізяславовича¹¹. Пізніша сілезька традиція говорить, що батьком Збислави був „Michaël Russiae dux”¹². Найбільш імовірно, що під ним потрібно розуміти згаданого Святополка Ізяславовича, який мав ще одне ім’я – Михайло¹³. Початок подорожі, котру розпочала „Сбыслава”, щоб вийти заміж за польського князя, автор найранішого руського літопису, т. зв. *Повісті минулих літ*, відніс до листопада 1102 р.¹⁴, а укладення самого шлюбу – згідно з *Давнім рочником* – відбулося в 1103 р.¹⁵ Не виключено, однак, що одруження молодої пари, відповідно до інформації *Каменецького рочника*, відбулося аж у 1104 р. Таке припущення може підтвердити факт, що на перешкоді одруженню стала поважна причина церковно-правового характеру. Йшлося про те, що православна русинка була надто близько споріднена з Болеславом Кривоустим. Це привело до того, що католицьке дієцезіальне духовенство, побоюючись наслідків порушення відповідних пунктів канонічного права, не погодилося на цей шлюб¹⁶. Остаточне вирішення справи зайняло чимало часу, оскільки проблему міг розв’язати тільки Папа Римський Пасхалій II. З метою отримання дозволу понтифіка, в довгу подорож до Рима відправився краківський єпископ Балдуїн. І тільки після зустрічі з польським ієрархом Пасхалій II дозволив цей шлюб¹⁷. Важливим аргументом для надання такого дозволу, безсумнівно, була значна сума грошей, котру в таких випадках зацікавлена сто-

¹¹ Збислава принаймні не була дочкою Всеволода Ольговича і дружиною Владислава II Вигнанця, як стверджував Д. В. Донской, *Справочник по генеалогии Рюриковичей (середина IX – начало XIV в.)*, ред. Д. М. Шаховский, Москва–Ренн 1991, с. 48, 65–67, номер 146–150. Про це, див.: D. Dąbrowski, *Genealogia Mściślawowiczów: Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku)*, Kraków 2008, s. 155, przyp. 583.

¹² F. W. Sommersberg, *Tabulae genealogicae ducum superioris et Inferioris Silesiae ab initio saeculi XII. ad praesens usque XVIII*, Wratislaviae 1724, s. 1, а також tab. XVII.

¹³ N. de Baumgarten, *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes: du Xe au XIIIe siècle*, „Orientalia Christiana”, vol. 9/1, nr 35, Maio 1927, tab. II, nr 3, s. 10–11; Л. Войтович, *Княжа доба на Русі: портрети еліти*, Біла Церква 2006, с. 355; М. Ф. Котляр, *Святополк Ізяславич*, [in:] *Енциклопедія історії України* [далі: ЕИУ], редкол.: В. А. Смолій та ін., т. 9, Київ 2012, с. 486.

¹⁴ *Лаурентьевская летопись*, изд. И. Ф. Карский, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей* [далі: ПСРЛ], т. 1, Ленинград 1926, стб. 276; *Ипатьевская летопись*, изд. А. А. Шахматов, [in:] ПСРЛ, т. 2, Санкт-Петербург 1908, стб. 252.

¹⁵ *Rocznik dawny*, ed. Z. Kozłowska Budkowa, [in:] *Monumenta Poloniae Historica. Nova Series* [далі: MPH NS], t. 5, Kraków 1978, s. 12: „МСІІІ Bolezlaus tercius duxit uxorem”. Про це, див.: N. de Baumgarten, *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes* tab. II, nr 13, s. 10–11; K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, Wrocław 1975, s. 49–54; В. Włodarski, *Ruś w planach politycznych Bolesława Krzywoustego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” [далі: AUNC–H], t. 2 (20), 1966, s. 41–42; M. Dworsatschek, *Władysław II Wygnaniec*, Wrocław 1998, s. 16; K. Jasiński, *Ro dowód pierwszych Piastów*, Warszawa–Wrocław [1992], s. 204. Українські дослідники, посилаючись тільки на дату, вміщену в *Повісті минулих літ* і не використовуючи польські рочники, вважають, що шлюб Болеслава Кривоустого і Збислави відбувся в 1102 р., пор.: М. Ф. Котляр, *Галицько-Волинська Русь*, [in:] *Україна крізь віки*, т. 5, Київ 1998, с. 93; Л. Войтович, *Княжа доба на Русі*, с. 357–358.

¹⁶ Пор.: W. Góralski, *Kanoniczne przeszkody małżeńskie – zarys problematyki*, „Ius Matrimoniale”, t. 26, 2015, nr 4, s. 29–52, зокрема s. 33–35.

¹⁷ *Galli Anonymi Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*, ed. K. Maleczyński, [in:] MPH NS, t. 2, Kraków 1952, s. 90.

рона традиційно сплачувала Апостольській Столиці¹⁸. Очевидно, що саме потреба отримати згоду Папи привела до значного часового розриву між відправленням Збислави до двору Кривоустого в листопаді 1102 р. і заключенням шлюбу в 1103 р. або 1104 р. Варто також додати, що назва „Rutena” стосовно дружини Болеслава Кривоустого не зустрічається в жодному іншому рочнику, створеному до кінця XIII ст. Тому можна припустити, що анонімний автор *Каменецького рочника*, котрий писав у XIII ст., а можливо, що навіть ще у XII ст., почерпнув цю інформацію з більш ранньої локальної сілезької традиції¹⁹. Треба пам’ятати, що Збислава була мамою народженого в 1105 р. Владислава II Вигнанця, згаданого в джерелах як „dux Slezie”²⁰, нащадки котрого стали засновниками сілезької лінії династії Пястів. Можна з упевненістю говорити, що дочка київського князя Святополка Ізяславовича якийсь час перебувала в Сілезії, оскільки землі над Одером, разом з Молопольщею, після смерті князя Владислава Германа (4 VI 1102), стали частиною володінь Болеслава Кривоустого, чоловіка Збислави²¹. Опираючись на солідні дослідження Казимира Ясінського, можна вважати, що дочка Святополка Ізяславовича померла близько 1114 р.²²

Багато інформації про Русь і її мешканців містить недатований лист краківського єпископа Матеуша і сілезького комеса Петра Властовича, написаний у першій половині XII ст., найбільш правдоподібно між 1143 і 1145 рр.²³, і адресований до одного з найвідоміших представників ордену цистерціанців – Бернарда з Клерво, згодом святого Католицької церкви²⁴. У цьому листі обидва достойники відповідали на питання про можливість навернення з „Ruthenogum ritus” на католицький обряд східних сусідів Польщі. Вони писали, що людність „Ruthenica”, будучи дуже чисельною і затуманеною помилками своєї релігії, може бути навернена до прийняття прав-

¹⁸ Ph. Woker, *Das kirchliche Finanzwesen der Päpste*, Nördlingen 1878, s. 32–32; G. Mollat, *Les grâces expectatives du XIIe au XIVe siècle*, „Revue d’histoire ecclesiastique”, vol. 42, 1947, s. 82–90.

¹⁹ W. Korta, *Średniowieczna annalistyka śląska*, s. 72–74.

²⁰ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1: *Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*, Wrocław 1973, s. 39; M. Dworatschek, *Władysław II Wygnaniec*, s. 17. Пор. теж: *Epythaphia ducum Slezie*, hrsgb. W. Wattenbach, [in:] *Monumenta Lubensia*, Breslau 1861, s. 16; *Nagrobki xiążąt szląskich*, ed. A. Bielowski, [in:] *MPH*, t. 3, Lwów 1978, s. 711.

²¹ Т. Тyc, *Zbigniew i Bolesław*, [in:] Idem, *Z średniowiecznych dziejów Wielkopolski i Pomorza: Wybór prac*, zedr. J. M. Pi-skorski, Poznań 1997, s. 151 [3]; K. Benyskiewicz, *Książę polski Władysław I Herman 1079–1102*, Zielona Góra 2010, s. 390, 392.

²² K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, s. 189–190.

²³ Хронологічну межу визначають дати прийняття Матеушем єпископського сакраменту (1143) та осліплення, обрізання язика і вигнання Петра Властовича (1145/46), пор.: M. Plezia, *Palatyn Piotr Włostowicz: sylwetka z dziejów Śląska w XII wieku*, Warszawa 1947, s. 57; Idem, *List biskupa Mateusza do św. Bernarda*, [in:] *Prace z dziejów Polski feudalnej, ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, Warszawa 1960, s. 136; K. R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 39–42. Сумнівно, щоб у 1147 р. значення і можливості скаліченого Властовича в Польщі були настільки великі, аби він міг поважно задумуватися і брати участь в організації католицької місії на Русь, як то припускав S. Bieniek, *Piotr Włostowicz. Postać z dziejów średniowiecznego Śląska*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 74–76.

²⁴ Пор.: J. A. Cotter Morrison, *Life and Times of St. Bernard*, London, 1863; L. Cristiani, *Saint Bernard de Clairvaux (1090–1153)*, Paris 1962; P. Aubé, *Saint Bernard de Clairvaux*, Paris 2003; J. Leclercq, *Bernhard von Clairvaux: Mystiker und Mann der Tat*, Neue Stadt–München 2009.

дивої віри, однак для цього потрібна допомога самого Бернарда. У зв'язку з цим, Матеуш і Петро запрошували впливового цистерціанця долучитися до місійної праці²⁵, висловлюючи надію, що в його полі зору опиняться не тільки „Ruthenia”, але також „Polonia et Vöemia”²⁶. Останні слова виразно вказують, що перелічені тут слов'янські країни в той час не були ще повністю християнізовані, що підтверджують і результати наукових досліджень²⁷. Участь комеса Петра Властовича у створенні листа не була випадковою. Впливовий сілезький феодал був експертом у руських справах. Серед істориків існує навіть думка, що Властович мав руське походження – можливо, був сином чернігівського князя Святослава Давидовича²⁸. Хоча дана теза не набула поширення в історичній літературі, варто зауважити, що автори середньовічних переказів одногolosно стверджують, що Петро був добре відомий на Русі, у першу чергу завдяки викраденню, біля 1121 або 1122 р., перемишльського князя Володаря²⁹, а також одруженню з руською княгинею Марією, дочкою Олега Михайла Святославовича з чернігівської лінії династії Рюриковичів³⁰. Згадана тут „Maria Ruthenissa”, як її називає автор сілезької *Хроніки Петра Власта* (*Kroniki Piotra Własta*)³¹, була тісно пов'язана зі своєю новою батьківщиною, де заснувавши костел і монастир Діви Марії, статую св. Августина, на Піщаному острові у Вроцлаві³². Інформацію про її

²⁵ У контексті згаданого вище листа єпископа Матеуша і комеса Петра до Бернарда з Клерво, написаного близько 1143–1145 рр., мало переконливим видається припущення Кшиштофа Стопки про те, що „аж до кінця XII ст. немає інформації про якісь прагнення польської церкви підпорядкувати собі русинів”, див.: K. Stopka, *Najstarsze świątynie łacińskie na Rusi. „Lacka” bożnica w Perejasławiu*, [in:] *Cracovia–Polonia–Europa: Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. K. Baczkowski, W. Bukowski, M. Markiewicz, K. Ożóg, M. Salamon, F. Sikora, S. Szczur, Kraków 1995, s. 416.

²⁶ *Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae* [далі: CDES], ed. C. Maleczyński, t. 1, Wrocław 1956, nr 17, s. 43–46; *Schlesisches Urkundenbuch* [далі: SUB], bearb. H. Appelt, W. Irgang, Bd. 1, Graz–Köln–Weimar–Wien 1963, nr 11, s. 8–9.

²⁷ Треба зауважити, що створення парафіяльної організації в польських землях, зокрема в Сілезії треба датувати XIII ст., пор.: J. Tazbirowa, *Początki organizacji parafialnej w Polsce*, „Przegląd Historyczny”, t. 54, 1963, s. 386; B. Kloch, *Najstarsze parafie Górnego Śląska: średniowieczna organizacja parafialna Górnego Śląska w diecezji wrocławskiej*, Racibórz 2008, s. 16–46; N. Mika, *Mieszko książę raciborski i pan Krakowa – dzielnicowy władca Polski (ok. 1142–1211)*, Kraków 2013, s. 162–167. Безсумнівно, населення земель над Одером і Віслою, зокрема те, яке проживало на віддалених від головних міських центрів теренах, у першій половині XII ст. ще не було цілковито християнізоване.

²⁸ M. Cetwiński, *Piotr Włostowicz czy Piotr Rusin ?*, „Śląski Kwartalnik Historyczny – Sobótka” [далі: ŚKH–S], t. 29, 1974, s. 435–437; Idem, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w.: pochodzenie–gospodarka–polityka*, Wrocław 1980, s. 70, 136; Idem, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w.: biografy i rodowody*, Wrocław 1982, s. 15–18.

²⁹ J. Powierski, *Weryfikacja przekazu Herborda o antypolskim sojuszu pomorsko–ruskim w czasach Bolesława Krzywoustego*, „AUNC–H”, t. 24 (204), 1990, s. 136–137, 139; М. Ф. Котляр, *Володар Ростиславич* [in:] *ЕУ*, т. 1, Київ 2003, с. 615; Л. Войтович, *Галчч у політичному житті Європи XI–XIV століть*, Львів 2015, с. 259–262.

³⁰ B. Włodarski, *Ruś w planach politycznych Bolesława Krzywoustego*, s. 48–49; J. Bierniak, *Ród Łąbedziów*, [in:] *Genealogia: Studia nad wspólnotami krewniaczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 31; D. Dąbrowski, *Genealogia Mściślawowiczów*, s. 197, przyp. 765.

³¹ Твір створений на початку XVI ст., однак його перша редакція виникла кілька століть раніше, найправдоподібніше наприкінці XIII ст., пор.: J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie*, s. 122; M. Kogut, *Ślążański klasztor*, „Perspectiva: Legnickie Studia Teologiczno–Historyczne”, t. 4, 2005, nr 2, s. 88.

³² I. Płaczek, *Zasadnicze linie rozwoju sieci klasztorów mniszych i kanonicznych na Śląsku do końca XIII wieku*, [in:] *Studia historyczne: ustrój, kościół, militaria*, red. K. Bobowski, Wrocław 1993, s. 24 (Серія: *Acta Universitatis Wratislaviensis*).

смерть подав некролог абатства Св. Вінцентія на Олбіні у Вроцлаві під денною датою 8 квітня – „Maria comitissa”³³. Рік смерті цієї шанованої в Сілезії руської княгині невідомий. Однак, беручи до уваги факт, що на кам’яному романському тимпані в згаданому вже костелі на Піщаному острові у Вроцлаві його фундаторка Марія представлена разом з дорослим сином, однак без чоловіка, а також факт, що Петро Властович помер, найправдоподібніше, 16 квітня 1153 р.³⁴, можна припустити, що смерть дружини сілезького можновладця настала після тієї дати.

Спільно з княгинею Марією, дружиною Петра Властовича, до Сілезії прибуло і її невелике оточення, що складалося з бояр і дам двору, котрі не повернулися на Русь, а залишилися в землях над Одером. Убогість джерел, однак, не дозволяє сказати щось про долю русинів і русинок, які перебували при дворі Петра Властовича і його дружини Марії. Не виключено, що серед них була таємнича жінка – „Ruthena”, а також чоловік – „Rutenus”, про смерть котрих під денними датами 13 березня і 24 квітня (рік не вказаний) говорить найстарший фрагмент середньовічного некролога абатства Св. Вінцентія на Олбіні у Вроцлаві³⁵, що містить записи до 1289 р.³⁶ З іншого боку, назви „Ruthena” і „Rutenus” могли стосуватися і представників вроцлавського роду Рутенів, котрі появилися в Сілезії невдовзі після монгольського нападу, тобто після 1241 р.³⁷ Більш детально про це йтиметься в наступній частині даної публікації.

Повернімося, однак, до згаданої раніше особи самого Петра Властовича. Моральна оцінка дій цього можновладця, описана сілезькими хроністами, в першу чергу оцінка його підступного викрадення руського князя Володаря, не є однозначною. Автор *Польсько-Сілезької хроніки (Kroniki polsko-śląskiej)*, знаної також як *Польська хроніка (Kroniką polską)*³⁸, котрий писав у другій половині XIII ст., суворо оцінив вчинок Петра: „Iste Petrus tempore Boleslai Curvi regem Russie in dolo adierat et cum illo comessans ceperat eum et vinctum Boleslao adduxit, et cum ille se pecunia liberasset, simili dolo per quendam Pannoniorum Cilciam urbem delevit cum magna strage Polonorum ac

viensis. *Historia*, t. 106); A. Pobóg-Lenartowicz, *Uposażenie i działalność gospodarcza klasztoru kanoników regularnych we Wrocławiu do początku XVI w.*, Opole 1994, s. 133; Eadem, *Kanonicy regularni na Śląsku*, Opole 1999, s. 30–35.

³³ *Liber mortuorum abbatiae s. Vincentii Wratislaviensis*, ed. K. Maleczyński, [in:] MPH SN, t. 9, cz. 1, Warszawa 1971, s. 35. Поп.: A. Moepert, *Die älteste Urkunden und Besitzungen des Vinzenzstiftes in Breslau*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, Bd. 6, 1941, s. 27.

³⁴ M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w.: biogramy i rodowody*, s. 17.

³⁵ *Liber mortuorum abbatiae s. Vincentii Wratislaviensis*, ed. K. Maleczyński, s. 27, 40.

³⁶ K. Jasiński, *Kalendarz opactwa Św. Wincentego we Wrocławiu*, [in:] *Kultura średniowieczna Śląska: pierwiastki rodzime i obce*, red. K. Bobowski, Wrocław 1993, s. 45–58, зокрема s. 51 (Серія: *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*, t. 98).

³⁷ Поп.: G. Pfeiffer, *Das Breslauer Patriziat im Mittelalter*, [in:] *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*, Bd. 30, Breslau 1929, s. 48, 59.

³⁸ Z. Wielgosz, *Kronika polska – metoda prezentacji dziejów*, [in:] *Dawna historiografia Śląska. Materiały sesji naukowej odbytej w Brzegu w dniach 26–27 listopada 1977 r.*, red. K. Gajda, Opole 1980, s. 44–48.

saptivitate³⁹. Згадане в цитованому тексті місто „Pannoniolum Cilcia”, яке мав знищити „король Русі” у відповідь на його викрадення Петром Властовичем, це, поза сумнівом, малопольська Віслиця, котру Болеслав Кривоустий надав якомусь Панончику, тобто Борисові – синові угорського короля Коломана. Віслиця – як на межі XII/XIII ст. писав польський хроніст Вінцентій Кадлубек – була після цього пограбована руськими загонами на чолі з Володаревичем (Володимирком)⁴⁰. Треба зауважити, що твір Кадлубека був добре відомий авторові *Польсько-Сілезької хроніки*⁴¹. Тим останнім, своєю чергою, міг бути францисканець Генрих з Брене, котрий якийсь час перебував у Сілезії⁴². Він володів літературним мистецтвом, добре орієнтувався в політичній ситуації при монарших дворах Центрально-Східної Європи, а крім того, був споріднений з польськими Пястами і руськими Рюриковичами⁴³.

Іншу оцінку діям Петра Властовича, ніж у *Польсько-Сілезькій хроніці*, подав автор *Хроніки Петра Власта*, котрий проігнорував підступний вчинок свого героя. На його думку, руський князь (Володар) був викрадений Болеславом Кривоустим, котрий помістив полоненого в граді Віслиця. Коли виявилося, що русин, з допомогою підкуплених слуг, утік з неволі і завдав Польщі шкоди, Болеслав на чолі збройного загону відправився „in Russiam”. У цьому поході взяв участь і комес Петро, котрий „iterum regem illum Ruthenorum sua magna audacia cepit et civitatem Gallaciam cum magna strage populorum delevit atque Regi suo Boleslao vinctum duxit”⁴⁴. Відомостей про зайняття Галича війнами Петра Властовича, а також інформацію про повторне схоплення князя Володаря, не подає жодне інше польське чи руське джерело. Зустрічаємо згадки про це тільки в пізнішій сілезькій традиції, котра стараннями автора *Хроніки Петра Власта* глорифікувала постать комеса Петра і намагалася показати, що він, шанований у цілій країні фео-

³⁹ „Цей Петро, в часи Болеслава Криво[устого], підступно заатакував короля Русі, і коли зустрівся з ним, схопив його і привів до Болеслава, а коли той [король русинів – *Н. М.*] викупився за гроші, то [відплатив – *Н. М.*] такою ж підступністю, коли проходив через якийсь місто панонців, Віслицу, знищив його і [завдавши – *Н. М.*] полякам великої поразки і [взявши – *Н. М.*] їх до неволі”. *Kronika polska*, ed. L. Świkliński, [in:] *MPH*, t. 3, s. 630–631. Переклад цього фрагменту на українську мову викликає певні проблеми, з огляду на його неясний стиль. Однак, не можна погодитися з припущенням, що Петро Властович був схоплений руським правителем під час богослужіння і що Болеслав звільнив його з полону за викуп, пор.: G. K. Walkowski, *Regni Poloniae Documenta rerum gestarum MCCCLXVIII–MCCLXXXV*, Bydgoszcz–Warszawa 2014, s. 313. Не можна також говорити про те, що то Петро Властович „підступно знищив місто панонців, Кельце”, як то припускав J. Mularczyk, *Spór o Kronikę Polską*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” [далі: SMDŚ], t. 22, 1997, s. 28.

⁴⁰ *Magistri Vincentii Chronica Polonorum*, ed. M. Plezia, [in:] *MPH NS*, t. 11, Krakow 1994, s. 114–117.

⁴¹ Z. Wielgosz, *Kronika polska – metoda prezentacji dziejów*, s. 44, 53–55; E. Wilamowska, *Kronika polsko-śląska: zabytek pochodzenia lubiąskiego*, „SŻ-C”, t. 25, 1980, s. 83–86.

⁴² J. Mularczyk, *Kronika polska i jej relacja o bitwie pod Studnicą*, „Kwartalnik Historyczny” [далі: KH], 95, 1988, nr 2, s. 25–30; Idem, *Spór o Kronikę Polską*, s. 17–19, 33.

⁴³ N. Mika, *Walka o spadek po Babenbergach 1246–1278*, Racibórz 2008, s. 94–95.

⁴⁴ „Знову схопив цього короля русинів із великою своєю хоробрістю, місто Галич знищив [завдавши – *Н. М.*] великих втрат людям, а звязаного [полоненого – *Н. М.*] привів до свого короля Болеслава”. *Cronica Petri comitis Poloniae accedunt Carminis Mauri fragmenta*, ed. M. Plezia, [in:] *MPH NS*, t. 3, Kraków 1951, s. 7.

дал, як мученик, став жертвою приватних усобиць при дворі сина Болеслава Кривоустого, Владислава II Вигнанця і через багато років після описаних подій був несправедливо оскаржений і покараний через осліплення і обрізання язика⁴⁵.

Тут варто звернути увагу на факт, що авторові *Хроніки Петра Власта* було відоме руське місто Галич, який названо „civitas Gallacie”. Цікаво, що ця назва використовувалася давніми авторами для позначення місця перебування кельтських галів⁴⁶. Ці останні, тобто галли – як зауважував автор *Польсько-Сілезької хроніки* другої половини XIII ст. – у стародавній період мали зайняти всі королівства світу, однак уступили лехітам землі до річки Дунай. Видається, що саме цим автор пояснював факт, що в пізніші часи краківський князь Лешко Білий організував військовий похід „in Russiam et Galliciam”, а далі „post procerum Russie multifariam necem ac Galatie prospere rediens”⁴⁷. Цитовані фрагменти *Польсько-Сілезької хроніки* вказують, що її автор добре розрізняв терміни „Russia” і „Gallicia” (або також „Galatia”), принаймні він не вважав їх синонімами. У цьому ж творі згаданий також „dux Galatie” як тесть сина тогочасного сеньйора династії Пястів, Мешка Старого. Йдеться, імовірно, про галицького князя Ярослава Осмомисла, дочка котрого Вишеслава вийшла заміж за Одона Мешковича⁴⁸. Ідентичну за змістом інформацію подав автор *Хроніки польських князів (Kroniki ksiąząt polskich)*⁴⁹, котрий також назвав тестя сина Мешка Старого „dux Galacie”⁵⁰. Треба, однак, зауважити, що обидві згадані сілезькі хроніки, коли йдеться про галицького князя, не подають оригінальні відомості, але цитують відповідний *passus* із твору Вінцентія Кадлубека⁵¹.

Серед руських міст, окрім Галича, середньовічна сілезька історіографія згадує також столичний Київ, але тільки через призму переможного походу Болеслава Хороброго на Русь у 1018 р. Згідно з *Польсько-Сілезькою хронікою*, польський правитель „Ruzciam usque Kiwe pervasit et ibi signum victorialis

⁴⁵ D. Gruntkowska, *Każń jako spektakl władzy. Między rzeczywistością a symbolem*, „Zeszyty Naukowe Collegium Balticum”, t. 10, 2016, s. 135–137.

⁴⁶ Поп.: *Thesaurus temporum Eusebii Pamphili Caesareae Palaestinae episcopi*, ed. I. I. Scaligeri, Lugduni Bataurorum 1606, s. 134; A. Baustark, *Galli, Gallia, Gallia Transalpina, Gallogrecia*, [in:] *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft in alphabetischer Ordnung*, Bd. 3, Stuttgart 1844, s. 589–638, зокрема s. 593.

⁴⁷ „Після перемоги в багатьох місяцях на руськими вождями, успішно Галіцію [Галицьку землю – Н. М.] повернув”. *Kronika polska*, ed. L. Ćwikliński, s. 606–607, 640.

⁴⁸ S. Łaguna, *Rodowód Piastów*, „KH”, R. 11, 1897, s. 763.

⁴⁹ *Хроніка польських князів* створена в Сілезії близько 1385 р., а її редактор активно запозичував інформацію з більш ранніх творів, передусім з *Польсько-Сілезької хроніки* XIII ст., див.: W. Schulte, *Die politische Tendenz der Cronica principum Polonie*, Breslau 1906, s. 4–10; A. Schaube, *Kanonikus Peter Bitschen und die Tendenz seiner Fürstchenchronik (Cronica principum Polonie)*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” [дали: ZVGS], Bd. 61, 1927, s. 30–31; J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie*, s. 165–168; R. Heck, *Kronika ksiąząt polskich – metoda prezentacji dziejów*, [in:] *Dawna historiografia Śląska*, s. 79–80.

⁵⁰ *Kronika ksiąząt polskich*, ed. Z. Węclewski, [in:] *MPH*, t. 3, s. 480.

⁵¹ *Magistri Vincentii Chronica Polonorum*, ed. M. Plezia, s. 130–131.

gladii in posta [recte porta – H. M.]⁵², que dicitur aurea dereliquit, deflorata prius filia regis Russie, quam ipsius coniugo negaverat⁵³; після чого „termini fuerunt ab oriente Куве”⁵³. Схожу інформацію повторила *Хроніка польських князів*, що походить із другої половини XIV ст. Її автор, канонік Петро з Бичини⁵⁴, брав інформацію з твору свого попередника, а також із хроніки Вінцентія Кадлубека⁵⁵. Слід, однак, зауважити, що коли йдеться про опис походу Болеслава Хороброго на Русь у 1018 р., то Петро з Бичини подав інформацію, яка не зустрічається в інших джерелах. Зокрема про те, що „Rutheni” обстрілювали з луків польський табір, у якому воїни Болеслава спали аж до обіду. В той же час прислуга переправилася на другий берег річки, спричинивши паніку серед русинів. Це мав використати Болеслав, котрий наказав своїм воїнам, розбудженим зі сну, кричати з усіх сил, щоб збільшити паніку в противника. В такий спосіб поляки, не переходячи річки, мали досягнути перемоги і тріумфально повернутися до свого краю. В іншому місці автор *Хроніки польських князів* ствердив, що в момент зайняття Києва Болеславом Хоробрим „multi post temporibus Russia fuit Polonie subiugalis”⁵⁶.

Інформація про Київ, хоча й дуже обмежена, є також у *Каменецькому рочнику*, а також у *Рочнику генриківських цистерціанців* (*Rocznik cystersów henrykowskich*), зредагованому в першій половині XIV ст. на основі текстів рочників і локальної традиції, які походили з часу перед 1290 р. і були доповнені місцевим орденським писарем інформацією про пізніші роки⁵⁷. На відміну від *Польсько-Сілезької хроніки* і *Хроніки польських князів*, в обох згаданих сілезьких цистерціанських рочниках відсутня інформація про похід Болеслава Хороброго на Русь, удар мечем по Золотих воротах у Києві, а також про звалтування Болеславом сестри руського правителя. Натомість, під роком 1025 знаходимо в них відомості про розширення кордонів держави Болеславом Хоробрим, котрий названий прізвиськом Великий („Magnus”), від воріт Києва аж до річки Заале (нім. Saale), на території сьогоднішньої Тюрингії в Німеччині. Варто зауважити, що як *Каменецький рочник*, так і *Рочник генриківських цистерціанців*, подаючи назву Києва як „Kiow”⁵⁸ чи

⁵² Такий запис подає *Kronika książąt polskich*, ed. Z. Węclewski, s. 440.

⁵³ *Kronika polska*, ed. L. Cwikliński, s. 618–619.

⁵⁴ *Kronika książąt polskich*, ed. Z. Węclewski, s. 440, 444.

⁵⁵ R. Heck, *Chronica principum Poloniae a Chronica Polonorum*, „SKH-S”, t. 31, 1976, s. 185–196; Idem, *Kronika książąt polskich*, s. 66. Дослідник, перераховуючи джерела, якими користувався автор *Хроніки польських князів*, не згадав твір Вінцентія Кадлубека, хоча сцени, в котрих описано похід Болеслава Хороброго на Русь, запозичено з *Хроніки Кадлубека*.

⁵⁶ *Kronika książąt polskich*, ed. Z. Węclewski, s. 441.

⁵⁷ J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie*, s. 62; W. Korta, *Średniowieczna annalistyka śląska*, s. 237–247. Незрозуміло, чому Моніка Міхальська обминула своєю увагою *Рочник генриківських цистерціанців*, а також проблему часу його створення, у своїх цікавих дослідженнях початкової історії монастиря в Генрикові, пор.: Eadem, *Stan wiedzy o początkach klasztoru cystersów w Henrykowie w dziejopisarstwie późnego średniowiecza oraz renesansu*, „Saeculum Christianum”, t. 22, 2015, s. 94–107.

⁵⁸ *Annales Kamenzenses*, ed. W. Arndt, R. Roepell, [in:] SRG, t. 11, Hannoverae 1866, s. 8; *Rocznik kamieniecki*, ed. A. Bielowski, s. 778.

„Кув”⁵⁹, не вказують *expressis verbis*, що це було місто на Русі. Стверджують тільки, що він був розташований на східних кордонах монархії Болеслава (Хороброго).

Історія контактів інших польських правителів з Руссю і русинами, до межі XII/XIII ст., відносно детально представлена на сторінках згаданих уже *Польсько-Сілезької хроніки* і *Хроніки польських князів*. Їх автори – використовуючи зазвичай твори більш ранніх польських хроністів – згадують такі історичні події: шлюб Казимира Відновителя з дружиною „de Russia” (теж у *Сілезькому компілятивному рочнику (Rocznik śląski kompilowany)* XIII ст.)⁶⁰; битву того ж правителя з Маславом, самозваним князем Мазовії, у якій узяли участь війська „Ruthenorum”⁶¹; довготривалі війни сина Відновителя, Болеслава Сміливого „apud Rutenos” і отриману ним данину від „Ruthenorum”⁶²; „traditur viro in Russia” дочки Владислава Германа⁶³. Віднайдемо в них інформацію і про руську політику Болеслава Кривоустого. Вже на початку свого панування цей володар, готуючись до війни з чехами і помор'янами, котрі підтримували його брата Збігнева, „expedierat legaciones tam ad regem Ruthenorum quam Ungarorum, petens auxilium ab eisdem”⁶⁴. Після досягнення перемир'я між братами, загопи „Ruthenorum et Ungarorum”, які підтримували Кривоустого, повернулися додому⁶⁵. Болеслав мав також потрапити в полон у результаті зіткнення з імператорськими військами. При викупі з німецького полону польський князь отримав допомогу „in omnes Getharum, Ruthenorum et Ungarorum provincias”⁶⁶. Наведені тут факти, безсумнівно, баламутні, однак представляють локальну сілезьку традицію другої половини XIII ст., записану автором *Польсько-Сілезької хроніки*, котрий різними способами намагався показати значну роль німецьких правителів в історії польських земель, у першу чергу Сілезії⁶⁷. Цим же пояснюється те, що автор присвятив увагу правлінню синів Кривоустого, передусім найстаршого з них – Владислава Вигнанця, засновника сілезької лінії П'ястів. При цьому він не обминув руську тематику. Сілезький хроніст занотував, що Болеслав Кривоустий мав найстаршого сина „ex quadam Ruthena nobili”⁶⁸, а молодший з потомків Кривоустого, Мешко Старий, дочекався аж трьох синів

⁵⁹ *Rocznik cystersów henrykowskich*, ed. A. Bielowski, MPH, t. 3, s. 701.

⁶⁰ *Kronika książąt polskich*, ed. Z. Węclewski, s. 447; *Annales Silesiaci compilati*, ed. M. Błażowski, [in:] MPH, t. 3, s. 678.

⁶¹ *Kronika polska*, ed. L. Ćwikliński, s. 621, 622.

⁶² *Kronika książąt polskich*, ed. Z. Węclewski, s. 448, 449.

⁶³ *Ibidem*, s. 452.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 461.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 462.

⁶⁶ *Kronika polska*, ed. L. Ćwikliński, s. 627.

⁶⁷ E. Maetschke, *Das Chronicon Polono-Silesiacum*, „ZVGS”, Bd. 59, 1925, s. 137–152; H. v. Loesch, *Chronicon Polono-Silesiacum*, „ZVGS”, Bd. 65, 1931, s. 218–238; Z. Wielgosz, *Kronika polska – metoda prezentacji dziejów*, s. 44–60, зокрема s. 54.

⁶⁸ *Kronika książąt polskich*, ed. Z. Węclewski, s. 475.

„ex filia regis Russie”⁶⁹. Останній „in Russiam profectus fuisset ad restituendum primogenitum sororis sue nomine Romanum, patrem Danielis”⁷⁰. Кінцевий фрагмент цитованого тексту неоднозначно вказує, що автор *Польсько-Сілезької хроніки* був добре обізнаний з перипетіями родинного життя руських Рюриковичів. Треба відзначити, що і в Галицькій землі орієнтувалися в родинних зв'язках сілезьких Пястів, а навіть у їхніх прізвиськах. Для прикладу, автор *Галицько-Волинського літопису*, поряд з іменем ратиборського князя Мешка, додав окреслення „Лѣсконогий”, на відміну від авторів деяких польських джерел, котрі помилково подавали його прізвисько як „Кривоногий” („Loripes dicto platonog”) ⁷¹.

До роздумів спонукає факт відсутності в сілезьких джерелах імені першої дружини сілезького володаря Болеслава Високого, Звенислави, дочки великого київського князя Всеволода II Ольговича⁷². Руське ім'я княгині – „Звѣнслава” – згадується всього один раз на сторінках *Київського літопису*, коли в 1142 р. вона була видана заміж за найстаршого сина Владислава II Вигнанця⁷³. У сілезьких переказах Нового часу першу дружину Болеслава Високого називали „Wenceslava, Russiae principis filia” або „Wenzeslawa, einer reussischen Prinzessin”, а інколи навіть анахронічно „Wenceslava aus der Moscau”⁷⁴. Це, безсумнівно, було результатом помилки авторів друкованих переказів, оскільки ім'я Венцеслава мала дружина опольсько-ратиборського князя Казимира Мешковича, знана під латинським ім'ям Віола. Остання походила, правдоподібно, з Болгарії і через своє одруження була пов'язана з верхньосілезькою лінією Пястів, що виводилася від Мешка IV Ласконо-

⁶⁹ *Kronika polska*, ed. L. Ćwikliński, s. 635.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 638.

⁷¹ Поп.: N. Mika, *Mieszko książę raciborski i pan Krakowa*, s. 45–56, зокрема s. 52–53. Про контакти Мешка IV Ласкононого з Руссю невідомо нічого. Варто, однак, згадати, що в історичній науці існує думка, що тестем Мешка був оломоуцький князь Володимир, син Оттона III і княгині Дуранції, котра могла походити з династії руських Рюриковичів і, можливо, була дочкою великого київського князя Мстислава II Ізяславовича, поп.: W. Brzeziński, *Pochodzenie Ludmiły, żony Mieszka Płatonogiego. Przyczynek do dziejów czesko-polskich w drugiej połowie XII wieku*, [in:] *Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów*, red. K. Zielińska-Melkowska, Toruń 1997, s. 213–219; N. Mika, *Mieszko książę raciborski i pan Krakowa*, s. 111–117, 288. Посмертна згадка оломоуцького князя – „5 XII. Vladimirus dux” – була вписана до *Чорновонського некролога (Nekrolog czarnowąski)*, у якому вміщено імена фундаторів (і членів їхніх родин) монастиря норбертанок у Рибнику, а пізніше в Чорновонсах у Верхній Сілезії, поп.: *Necrolog des Kloster Czarnowanz*, hrsgb. W. Wattenbach, „ZVGs”, Bd. 1, 1855, s. 228.

⁷² Про політичні наслідки шлюбу Звенислави з Болеславом Високим, вигідні його батькові Владиславу II Вигнанцеві, котрий конфліктував зі своїми молодшими братами, див.: S. M. Kuczyński, *Stosunki polsko-ruskie do schyłku wieku XII*, [in:] *Idem, Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XVII w.*, Warszawa 1965, s. 24; B. Włodarski, *Sojuz dwóch seniorów (ze stosunków polsko-ruskich w XII wieku)*, [in:] *Europa-Słowiańszczyzna-Polska: Studia ku uczczeniu Profesora Kazimierza Tymienieckiego*, red. Cz. Łuczak, Poznań 1970, s. 351; M. Dworsatschek, *Władysław II Wygnaniec*, s. 78, przyp. 40; K. Tanaś, *Bolesław I Wysoki, książę śląski (1163–1201) a Niemcy. Polityczne tło działalności*, [in:] *Scripta Minora*, t. 2, red. B. Lapis, Poznań 1998, s. 10.

⁷³ *Ипатьевская летопись*, стб. 313. Поп.: N. de Baumgarten, *Gènèalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes*, tab. IV, nr 25, s. 19–21; G. Labuda, *Uzupełnienia do genealogii Piastów, w szczególności śląskich*, „SKH-S”, t. 18, 1963, nr 1, s. 12; Л. Войтович, *Княжа доба на Русі*, с. 401; D. Dąbrowski, *Genealogia Mściślawowiczów*, s. 192–196.

⁷⁴ F. W. Sommersberg, *Tabulae genealogicae ducum superioris et Inferioris Silesiae*, tab. I, a także s. 4; Muzeum w Raciborzu: *Historia*, sygn. 634, pag. 84; J. Schickfus, *New Vermehrte Schlesische Chronica vnnnd Landes Beschreibung*, Breslaw–Jehna [1620], Das ander Buch, s. 9, 35.

го⁷⁵, або принаймні з нижньосілезьким відгалуженням роду Пястів, що вело свій початок від його брата Болеслава Високого, чоловіка згаданої вище руської княгині Звенислави. Не відомо, однак, чи шлюб Всеволодівни і найстаршого сина Владислава Вигнанця був ініційований комесом Петром, котрий – як припускає польський дослідник Станіслав Бенек – добре орієнтувався в руських справах⁷⁶. Чотири роки після шлюбу, внаслідок міжусобиць у Польщі, княгиня Звенислава була змушена в 1146 р. виїхати разом із чоловіком і його найближчою родиною на вигнання до Альтенбурга в Тюрингії, де й померла, орієнтовно між 1155 р. і 1163 р.⁷⁷ Як інформує сілезьке джерело під назвою *Вірш про перших монахів Любінжа* (*Wiersz o pierwszych zakonnikach Lubiąża*), не znana на ім'я дружина („coniunx”) Болеслава Високого була похована в монастирі цистерціанців у Пфорті⁷⁸, а отже, відносно близько Альтенбурга, однак доволі далеко від земель над Одером. Цим можна пояснити те, що ім'я Всеволодівни не збереглося в пам'яті пізніших сілезьких поколінь і, відповідно, не було занотоване на сторінках сілезьких джерел. Звенислава, однак, залишила після себе потомків, котрі мали імена, типові для руської династії Рюриковичів: Ярослав і Ольга⁷⁹.

Цікаву інформацію про Русь подає зредагований у другій половині XIII ст. *Сілезький компілятивний рочник*⁸⁰. Його анонімний автор під 1231 р. подав географічний опис Русі, що містить також згадку про річку „Mimmel”. Під цією назвою треба розуміти Дніпро. Відповідний фрагмент у рочнику звучить так: „Prusia igitur ab oriente flumine Mimmel, quod longe per Russiam a superiore Sitia [*recte* Scitia – *H. M.*] discurrens mari accipitur Gothico”⁸¹. Дані про Східну Європу сілезький автор отримав правдоподібно від членів Тевтонського (Німецького) ордену, на що вказує весь текст, уміщений під 1231 р., що

⁷⁵ W. Dziewulski, *Bułgarka księżną opolską*, „SKH-S”, t. 24, 1969, z. 2, s. 162–164; W. Dominiak, *Potomstwo Mieszka Laskonogiego*, [in:] *Mieszko IV Laskonogi, książę raciborski i dzielnicowy władca Polski oraz jego dziedzictwo: Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej odbytej 20 maja 2011 r. w murach Muzeum w Raciborzu*, red. N. Mika, Racibórz 2011, s. 28–31.

⁷⁶ S. Bieniek, *Piotr Włostowic*, s. 62. Дуже обережно з цього приводу висловився М. Dworsatschek, *Władysław II Wygnaniec*, s. 78, *przyp.* 40.

⁷⁷ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1, s. 46. Альтенбург як імовірне місце смерті Збислави вказує також В. Zientara, *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 1997, s. 100.

⁷⁸ *Wiersz o pierwszych zakonnikach Lubiąża*, ed. A. Bielowski, [in:] *MPH*, t. 3, s. 709.

⁷⁹ В. Zientara, *Bolesław Wysoki – tułacz, repatriant, malkontent. Przyczynek do dziejów politycznych Polski XII wieku*, „PH”, R. 62, 1971, z. 3, s. 371; Idem, *Henryk Brodaty i jego czasy*, s. 100.

⁸⁰ W. Korta, *Średniowieczna annalistyka śląska*, s. 145–197, зокрема 196. Автор пише, що „Сілезький компілятивний рочник у теперішньому вигляді є копією рочника XVI століття, створеного в середині цистерціанців у Сілезії біля середини XIV століття”. Однак це залишається тільки припущенням польського дослідника. Узавши до уваги факт, що сілезький автор закінчив свій твір на описі подій 1249 р. (фактично 1253 р.), можна сміливо ствердити, що оригінальна версія *Сілезького компілятивного рочника* була зредагована в другій половині XIII ст. Інакше анонімний автор продовжив би свій твір, дописуючи до нього інформацію з пізніших років, аж до середини XIV ст., *пор.*: J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie*, s. 62.

⁸¹ „Пруси [мають – *H. M.*] отже на сході річку Дніпро, котра довго пробігає через Русь, аж до гірської Скіфії, досягаючи Моря Готів [Чорного – *H. M.*]”. *Annales Silesiaci compilati*, ed. M. Błażowski, s. 676.

подає деталі діяльності орденських братів у Пруссії та їхніх сусідів, а також факт, що в рочнику рицарі названі „Christi milites”.

Автор *Сілезького компілятивного рочника* ще раз згадав віддалену Русь у зв'язку з подіями, яким у своєму творі присвятив найбільше місця. Ідеться про монгольський напад. Намагаючись досить детально описати переміщення військ кочівників, анонімний укладач рочника вже на початку написав про їхній руйнівний напад на Русь: „Anno domini MCCXLI Tartari Rusiam ingressi totam devastant”⁸². Важко сказати, чи інформацію про ці події сілезький автор узяв з якогось іншого джерела, чи вона дійшла до Сілезії разом з утікачами з руських земель, котрі шукали притулку в землях над Одером.

Безсумнівно, русинів, котрі рятувалися втечею перед монгольським нападом, було багато. Це стосується не тільки подій 1240–1241 рр., але й наступних років. Такі приклади занотовані в *Галицько-Волинському літописі*, у якому, для прикладу, зафіксовано, що князь Данило Романович, провівши ніч у синьоводському монастирі Св. Богородиці (межа 1240/1241 р.⁸³), „наоутреа же воставъ. видѣ множество бѣжащихъ . ѿ безбожныхъ Татаръ”⁸⁴. А в іншому місці, при описі розбудови Холма близько 1256–1259 рр.⁸⁵ літописець занотував: „Данило яко Бѣу поспѣвающоу мѣстоу томоу нача призывати . приходаѣ Нѣмцѣ и Роусь . иноазычники . и Лахы и дахоу днѣ и во днѣ и оуноты . и мастерѣ всаии бѣжахоу ис Татаръ . сѣдѣлници и лочници . и тоулници . и коузницѣ . желѣзоу и мѣди и среброу”⁸⁶. Як бачимо, серед утікачів були навіть висококваліфіковані ремісники, яких гостро не вистачало на Русі⁸⁷. Звичайно, велика частина втікачів знайшла притулок на півночі Русі, в околицях Великого Новгороду, Пскова, Москви, Твері, Коломни, Серпухова і Мурому, куди кочівники проникали відносно рідко, а данина, яку збирали з місцевого населення монгольські баскаки, не була такою обтяжливою, як на півдні Русі⁸⁸. Однак частина втікачів покидала

⁸² *Annales Silesiaci compilati*, ed. M. Błażowski, s. 678. Детально аналізуючи зміст *Сілезького компілятивного рочника*, зокрема інформацію про монгольський напад 1240–1241 рр., Вацлав Корта обминув увагою запис, у котрому повідомлялося про напад кочівників на далеку Русь. Однак саме дані цього рочника є найбільш оригінальними і негиповими серед повідомлень усіх сілезьких рочників про монгольський напад на Русь, пор.: Idem, *Średniowieczna annalistyka śląska*, s. 186–189.

⁸³ Таку хронологію прийняв М. Грушевський, *Хронологія подій Галицько-Волинської літописи*, „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка”, т. 41, 1901, с. 66; *Літопис руський: за Іпатським списком*, пер. Л. Махновець, Київ 1989, с. 296–297.

⁸⁴ *Іпатвская летопись*, стб. 787.

⁸⁵ Пор.: М. Грушевський, *Хронологія подій Галицько-Волинської літописи*, с. 68; В. Т. Пашуто, *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*, Москва 1950, с. 96–99; Л. Махновець, *Літопис руський*, с. 418.

⁸⁶ *Іпатвская летопись*, стб. 843.

⁸⁷ W. Nagimyr, *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198(1199)–1264*, Kraków 2011, s. 218–219 (Серія: *Rozprawy Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU*, t. 12); N. Jakowenko, *Historia Ukrainy do 1795 roku*, przekł. A. Babiak-Owad, K. Kotyńska, Warszawa 2011, s. 97.

⁸⁸ С. Ф. Платонов, *Лекции по русской истории*, вып. I-й, Санкт-Петербург 1899, с. 83–86; М. К. Любавский, *Возвышение Москвы*, [in:] *Москва в ее прошлом и настоящем*, т. 1, Москва 1909, с. 66–74; А. Е. Пресняков, *Образование Великоорусского государства*, Петроград 1918, с. 113–115; С. В. Бахрушин, *Москва – центр, объединяющий*

зруйновану східну і південну Русь⁸⁹ і йшла на захід, де доходила навіть до віддалених від Русі країн. Звичайно, були й інші причини міграції руського населення до Центральної і Західної Європи, в першу чергу економічні. Важливу роль у цьому відігравали контакти руських купців, особливо з Великого Новгороду і Києва, з мешканцями європейських міст, започатковані ще в ранньому середньовіччі й інтенсивні в часи Ганзи⁹⁰.

Саме вищесказаним треба пояснювати факт, що в другій половині XIII ст. у Вроцлаві зафіксовано появу осіб, котрі мали прізвиська „Rutenus” або „Ruthenus”. Ці прізвиська чітко вказували на їхнє походження. Їхню присутність серед мешканців міста підтверджують численні свідчення джерел. Так, у дипломі сілезького князя Генріха III Білого від 17 вересня 1263 р. згаданий „Dauid Ruthenus” із Вроцлава⁹¹. Своєю чергою, в документі вроцлавського вйта Генрика, датованому між 17 жовтня 1261 р. і 20 січня 1262 р., серед свідків названо „Ditmarus Rutenus”⁹². Ця ж особа згадана у вроцлавських правних актах князя Генріха III Білого з 31 серпня 1264 р., а також його сина Генріх IV Пробуса з 4 травня 1275 або 1276 р.⁹³

На думку німецького дослідника Герхарда Пфайффера, котрий детально займався вивченням вроцлавського патриціату в середньовіччі, згаданий „Ditmar Rutenus” був ідентичний з лавником Дітмарем, занотованим у документі з 1254 р. і з міським радником з документа 1280 р.⁹⁴ Ця теза, однак, вимагає спростування. „Ditmarus sculthetus” з диплома князя Генріха III Білого з 1254 р., поза всіма сумнівами, був солтисом, правдоподібно в одній із вроцлавських або навколишніх осад. Як лавника його згадано тільки один раз – під час виконання функцій лавника, про що йдеться в документі з 1254 р.⁹⁵ Та не можна автоматично стверджувати, що цей „Ditmarus sculthetus” – це власне „Ditmarus Rutenus”, про якого говорять згадані акти з другої половини XIII ст. Польський дослідник Матеуш Голінський, котрий опрацював біографії вроцлавських міщан, чітко відрізняє постаті Дітмара Русина („Rutenus”) і солтиса/лавника Дітмара в документі з 1254 р.⁹⁶ А коли

русский народ (Доклад на общем собрании Академии наук СССР 8 сентября 1947 г.), „Известия Академии наук СССР. Серия истории и философии”, т. 5, кн. 4, Москва 1948, с. 323–325.

⁸⁹ В. В. Каргалов, *Последствия монголо-татарского нашествия для сельских местностей Северо-Восточной Руси*, „Вопросы истории”, 1965, № 3, с. 53–58; В. О. Довженко, *Среднее Поднепровье после татаро-монгольского нашествия*, [ін:] *Древняя Русь и Славяне*, Москва 1978, с. 76–82; H. Paszkiewicz, *Początki Rusi, z rękopisu przygotował K. Stopka*, Kraków 1996, s. 330–331; Idem, *Wzrost potęgi Moskwy*, Kraków 2000, s. 126–127.

⁹⁰ J. Falke, *Die Hansa als deutsche See- und Handelsmacht*, Berlin 1863, s. 62–64; H. А. Казакова, *История отношений Новгорода с Прибалтикой и Ганзой*, Москва 1949, с. 9–34, Idem, *Русско-ливонские и русско-ганзейские отношения: конец XIV – начало XVI в.*, Ленинград 1975, с. 12–56; Ph. Dollinger, *Dzieje Hanzy (XII–XVII wiek)*, przekł. V. Soczewińska, Gdańsk 1975, s. 11–54; E. А. Рыбина, *Новгород и Ганза*, Москва 2009, с. 5–52.

⁹¹ *SUB*, Bd. 3, nr 452, s. 298–299.

⁹² *Ibidem*, nr 367, s. 238–239.

⁹³ *Ibidem*, nr 490, s. 315–316; Bd. 4, nr 267, s. 180–181.

⁹⁴ G. Pfeiffer, *Das Breslauer Patriziat im Mittelalter*, s. 59.

⁹⁵ *SUB*, Bd. 3, nr 140, s. 98–99.

⁹⁶ M. Goliński, *Biogramy mieszczan wrocławskich do końca XIII wieku*, Wrocław 1995, nr 32, 33, s. 13.

йдеться про можливе виконання Дітмаром Русином функції міського радного у Вроцлаві в 1280 р., то треба зауважити, що жоден документ із того року не підтверджує існування такої постаті. Безсумнівно, Г. Пфайффер помилився в датуванні, оскільки „Dithmarus Rutenus” згаданий був серед вроцлавських „consules” саме в дипломі князя Генріха IV Пробуса з 4 травня 1275 р. або 1276 р. як свідок події, під час виконання правових дій, що мали на меті усунути війта того міста від виконання його обов'язків⁹⁷.

Не підлягає сумніву, що Дітмар Русин („Ditmarus Rutenus”) займав у Вроцлаві високе становище. Вже в документі, датованому на період між 17 жовтня 1261 р. і 20 січня 1262 р., цей представник вроцлавського патриціату названий першим після війта і його сина⁹⁸. Дітмар належав до багатії і впливової вроцлавської родини Рутенів, котра до 1287 р., як одна з дванадцяти родин, входила до вузького *істеблїшменту* цього найбільшого сілезького міста⁹⁹. Підстави для роздумів дає факт, що згаданий тут представник вроцлавського патриціату, прізвисько котрого вказує на його руське походження, мав німецьке ім'я Дітмар. Можливо, його родина якийсь час перебувала в Сілезії, асимілюючись із місцевим середовищем німецьких колоністів, котрих у XIII ст. було багато над Одером¹⁰⁰. Не виключено, що з далекої Русі до Вроцлава прибув колись його батько. Він, щоправда, не занотований у жодному джерелі, але, імовірно, ним міг бути згаданий раніше „Dauid Ruthenus”, відомий з диплома з 17 вересня 1263 р.¹⁰¹ Дуже правдоподібним видається, однак, що ім'я члена родини Рутенів було змінене вже в німецькому середовищі вроцлавського патриціату – з руського імені Дмитро (Димитр) на його німецьку версію Дітмар (Ditmar)¹⁰². Проникнення слов'янських імен у німецькі середовища і *vice versa* в той час нерідко зустрічалося в Центральній Європі¹⁰³. Багата родина Рутенів з Вроцлава

⁹⁷ SUB, Bd. 4, nr 267, s. 180–181.

⁹⁸ Ibidem, Bd. 3, nr 367, s. 238–239.

⁹⁹ G. Pfeiffer, *Das Breslauer Patriziat im Mittelalter*, s. 48, 59.

¹⁰⁰ *Atlas zur Geschichte der deutschen Ostsiedlung*, bearb. W. Krallert, W. Kuhn, E. Schwarz, Bielefeld–Berlin–Hannover 1958, s. 6–11, mapy 3, 6–7; W. Kuhn, *Die deutschrechtlichen Städte in Schlesien und Polen in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts*, Marburg–Lahn 1968, s. 29–36, 72–100; Idem, *Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte: Eine Aufsatzsammlung*, Sigmaringen 1984, s. 1–11, 50–88; F. W. Henning, *Die mittelalterliche Ostkolonisation in Schlesien als entwicklungspolitischer Vorgang*, [in:] *Opuscula Silesiaca: Festschrift für Josef Joachim Menzel zum 65. Geburtstag im Auftrag der Historischen Kommission für Schlesien*, hrsgb. W. Irgang und H. Unverricht, Stuttgart 1998, s. 43–66 (Серія: *Jahrbuch des Schlesischen Friedrich–Wilhelms–Universität zu Breslau*, Bd. 38/39, 1997/1998); J. Rajman, *Pogranicze śląsko-malopolskie w średniowieczu*, s. 82–121.

¹⁰¹ SUB, Bd. 3, nr 452, s. 298–299. Родичем Дітмара вважав Давіда Русина польський історик М. Goliński, *Biogramy mieszczan wrocławskich*, nr 29, s. 13.

¹⁰² Такий погляд на цю проблему запропонувала моя дружина Ева, за що їй щиро дякую. Про ім'я Дмитро, що походить від грецького Деметріус (Δημητριος), див.: Н. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1982, s. 190–191.

¹⁰³ Пор.: G. Schlimpert, *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen Deutschlands*, Berlin 1964, s. 70–79; E. Schwarz, *Die mittelalterliche Personennamengebung der Sudetenländer im Spiegel der Kulturgeschichte*, [in:] *Zur germanischen Stammeskunde. Aufsätze zum neuen Forschungsstand*, hrsgb. E. Schwarz, Darmstadt 1972, s. 20–32. Цікавою є також публікація: E. Gerr, *Das große Vornamenbuch Bedeutung und Herkunft: Nach Kulturkreisen geordnet Prominente Namensträger*, Hannover 2011, s. 166–170.

була пов'язана також із фландрським Брюгге (нідерл. *Brugge*, франц. *Bruges*) і Гентом (нідерл. *Gent*, франц. *Gand*), на території теперішньої Бельгії, які належали до Ганзи¹⁰⁴. Діяльність цього вроцлавського роду зосереджувалася на торгівлі сукном, а також на інвестиціях у землю і нерухомість¹⁰⁵.

Варто також сказати кілька слів про військові контакти руських Рюриковичів і сілезьких Пястів, зокрема про напади, котрі в другій половині XIII ст. галицькі і волинські князі здійснили на околиці Вроцлава, Ниси, Гродкова і Ратибора.

З цієї точки зору цікавою є кореспонденція вроцлавського єпископа Томаша II Заремби, котрий 28 червня 1271 р. написав кілька листів, адресованих до гнєзненського архієпископа Януша, познанського єпископа Миколая (його родина походила з Сілезії) і плоцького єпископа Петра. Вроцлавський духовний достойник інформував згаданих осіб, що в тому році, а точніше 24 квітня, польські князі: краківський Болеслав Сором'язливий, мазовецький (черський) Конрад, а також військові загопи з Великопольщі та Серадської землі¹⁰⁶, „cum innumeris Ruthenorum, Comanorum et Lituanorum”, напали на Сілезію, пограбували і сплюндрували багато сіл¹⁰⁷. Про цю військову акцію згадує і *Галицько-Волинський літопис*. Згідно з ним, серед руських учасників коаліції були Лев і Мстислав Даниловичі, а також загопи Володимира Васильовича¹⁰⁸. Атака була скерована проти вроцлавського князя Генріха IV Праведного, в той час ще неповнолітнього хлопця, який мав тільки 13 або 14 років¹⁰⁹. Цього останнього історики вважають головним союзником чеського короля Пшемисла Оттокара II у війні за „спадщину австрійських Бабенбергів”. Тому цей напад польських і руських військ можна було б вважати звичайною диверсією, що мала на меті паралізувати дії вроцлавського князя і не допустити надання ним підтримки чеському королеві

¹⁰⁴ H. Samsonowicz, *Hanza*, [in:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, Warszawa 1981, s. 248–249; K. Wachowski, *Związki Wrocławia z Hanżą w świetle źródeł archeologicznych*, [in:] *Memoriae amici et magistri: studia historyczne poświęcone pamięci Prof. Wacława Korty (1919–1999)*, red. M. Derwich, W. Mrozowicz, R. Żerelik, Wrocław 2001, s. 271–273.

¹⁰⁵ G. Pfeiffer, *Das Breslauer Patriziat im Mittelalter*, s. 55, 59, 85, 335.

¹⁰⁶ Не дуже слухним є твердження, що в згаданому поході брали участь „Boleslaus von Großpolen sowie Leschek von Sieradz”, пор.: E. Randt, *Politische Geschichte bis zum Jahre 1327*, [in:] *Geschichte Schlesiens: von der Urzeit bis zum Jahre 1526*, hrsgb. H. Aubin, Bd. 1, Breslau 1938, s. 113. У листах вроцлавського єпископа Томаша II з 28 червня 1271 р. йдеться про участь у нападі на Сілезію тільки великопольського і серадського ридарства, без згадки про правителів тих земель, див. посилання 107.

¹⁰⁷ *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, hrsgb. G. A. Stenzel, Breslau 1845, s. 37–41; *SUB*, Bd. 4, nr 124–127, s. 91–93.

¹⁰⁸ *Ипатьевская летопись*, стб. 870. Похід руських князів у Сілезію раніше датували 1273 р., див.: М. Грушевський, *Хронологія подій Галицько-Волинської літописи*, с. 48, 70. Згідно з найновішими дослідженнями, похід відбувся 1271 р., див.: R. Grodecki, *Dzieje polityczne Śląska do r. 1290*, [in:] *Historja Śląska*, red. S. Kutrzeba, t. 1, Kraków 1933, s. 259–260; E. Randt, *Politische Geschichte bis zum Jahre 1327*, s. 113; Л. Махновець, *Літопис руський*, с. 428; J. Wyguzumski, *Udział książąt polskich w walce o spadek po Babenbergach*, „*Studia Austro-Polonica*” (польська версія), t. 5, 1995, s. 13–14; N. Mika, *Walka o spadek po Babenbergach*, s. 76–77; Л. Войтович, *Лев Данилович: князь галицько-волинський (бл. 1225 – бл. 1301)*, Львів 2014, с. 149–151.

¹⁰⁹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1, s. 161–163.

в його поході проти Угорського королівства¹¹⁰. Треба, однак, пам'ятати, що на момент нападу краківсько-мазовецько-галицько-волинської коаліції на Сілезію, Генріх IV був ще дитиною. Тому важко сприймати його як самостійного діяча на міжнародній арені і поважного союзника Пшемисла Оттокара II, який міг узяти участь у поході чехів проти угорців. Це приводить до висновку, що напад на Вроцлавську землю у квітні 1271 р. мав виразно грабіжницький характер. Нападники скористалися з того, що правитель Вроцлава був надто молодий, недосвідчений і не міг організувати успішну оборону. Можна навіть піти далі у своїх припущеннях. Можливо, польські учасники коаліції (Болеслав Встидливий, мазовецький/черський Конрад) і знали про політичний підтекст подій та свідомо взяли участь у поході як союзники Арпадів і противники чеського короля та його потенційного сілезького союзника Генріха IV Праведного, однак вони не обов'язково мали втаємничити у свій план Лева Даниловича і решту руських князів. Імовірно, що вони поінформували своїх руських союзників тільки про те, що на вроцлавському троні перебуває малолітній князь і що цю ситуацію можна використати, щоб здобути багату поживу внаслідок нападу на землі над Одером. Видається логічним, що для руських князів така можливість була привабливою, оскільки Сілезія не межувала з Руссю і вони могли не боятися помсти з боку вроцлавського князя¹¹¹.

Черговий раз русини появились в Сілезії кілька років пізніше¹¹². Як інформує *Рочник генриківських цистерціанців*: „Anno domini 1289 tercio Kal. Augusti Ruteni terram Slezie intraverunt et circa Nisam et Grotkowe predam hominum tulerunt et in terram suam deduxerunt”¹¹³. Відомості про пограбування сілезьких поселень руськими військами Лева Даниловича подав також *Галицько-Волинський літопис*. Але треба зауважити, що обширний опис подій руським літописцем позбавлений географічних деталей. Автор акцентував свою увагу тільки на військових успіхах Лева¹¹⁴. Своєю чергою,

¹¹⁰ B. Włodarski, *Polska i Czecha w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931, s. 59–60; J. Wyrozumski, *Udział książąt polskich w walce o spadek po Babenbergach*, s. 13–14. Мало переконливим є твердження українського історика Леонтія Войтовича про те, що руські князі (Мстислав Данилович і Володимир Василькович, котрий відправив у похід свої загони) взяли участь у нападі на Сілезію в 1271 р. не як союзники Угорського королівства, але як „васали нового сюзерена королівства Русі Лева Даниловича”, Л. Войтович, *Європейські лідери XIII ст.: Лев Данилович і Пшемисл II Оттокар*, „Проблеми слов'янознавства” [далі: ПС], вип. 62, 2013, с. 16; Idem, *Галич у політичному житті Європи*, с. 213.

¹¹¹ N. Mika, *Polityka czeska kniazia Lwa Danilowicza. Z dziejów stosunków rusko-czeskich w drugiej połowie XIII wieku*, [in:] *Przemysł i ziemia przemyska w strefie wpływów ruskich X – połowa XIV w.*, red. V. Nagimyr, T. Pudlocki, Kraków 2013, s. 168–169 (Серія: *Colloquia Russica, Series II*, vol. 1).

¹¹² G. A. Stenzel, *Geschichte Schlesiens: von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1355*, Th. 1, Breslau 1853, s. 105–106; B. Włodarski, *Polska i Czecha w drugiej połowie XIII*, s. 111–112; Idem, *Polska i Ruś 1194–1340*, Warszawa 1966, s. 216; J. Tegowski, *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–1293*, „Zapiski Kujawsko–Dobrzyńskie. Historia”, t. 6, 1988, s. 53; Л. Войтович, *Лев Данилович і боротьба за краківський престол в останній чверті XIII ст.*, „ПС”, вип. 63, 2014, с. 17.

¹¹³ *Rocznik cystersów henrykowskich*, ed. A. Bielowski, s. 702.

¹¹⁴ *Ипатьевская летопись*, стб. 936–937.

не витримує критики теза окремих німецьких і чеських істориків, згідно з якою разом з руськими військами участь у поході в Сілезію наприкінці липня 1289 р. взяли також польські загони¹¹⁵. Таку тезу теба відкинути без найменшого сумніву. Участь у поході в сілезькі землі брали виключно руські війська („Ruteni”) під керівництвом Лева Даниловича, котрі – на думку добре поінформованого автора *Рочника генриківських цистерціанців* – пограбували околиці Ниси і Гродкова¹¹⁶, а отже, землі, які належали князеві Генріху IV Праведному і вроцлавському єпископові Томашу II Зарембі, який підтримував його. Мало переконливою є також гіпотеза окремих дослідників про те, що нападники, щоб дійти до Вроцлава, мусили пройти через Битомську й Опольську землі¹¹⁷. Треба зауважити, що руські війська не мали потреби проходити через Битомське й Опольське князівства. Землі, що перебували під владою їх політичного противника, Генріха IV Праведного, включали обширні володіння навколо Вроцлава і Кракова та були з’єднані між собою в околицях Руди і Велюня. Саме через ці території війська Лева Даниловича могли потрапити в сілезьку частину володінь Генріха IV, а далі направитися до Гродкова і Ниси. Можна додати, що в Битомському князівстві правив Казимир Владиславович, котрий 10 січня 1289 р. у Празі склав васальну присягу чеському королеві Вацлаву II, союзнику Лева Даниловича¹¹⁸. Було би принаймні нелогічним, якби галицький князь вторгся на територію Битомського князівства, оскільки це призвело б до прямого конфлікту з його союзником – чеським королем Вацлавом II.

Описані вище події треба пов’язати із ситуацією, яка склалася у цій частині Європи в 1289 р., коли проти Генріха IV Праведного була створена коаліція в складі Владислава Локетка і мазовецького князя Болеслава, галицького князя Лева Даниловича, а також чеського короля Вацлава II¹¹⁹. Останній, намагаючись підпорядкувати собі всіх сілезьких Пястів, а також

¹¹⁵ C. Grünhagen, *Geschichte Schlesiens: bis zum Eintritt der habsburgischen Herrschaft 1527*, Bd. 1, Gotha 1884, s. 113; E. Randt, *Politische Geschichte bis zum Jahre 1327*, s. 127; V. Vaníček, *Velké dějiny zemí Koruny české (1250–1310)*, sv. 3, Praha 2002, s. 410.

¹¹⁶ *Rocznik cystersów henrykowskich*, ed. A. Bielowski, s. 702. Як зауважив добрий знавець сілезьких рочників Вацлав Корга, анонімний автор *Рочника генриківських цистерціанців* дуже цікавився подіями, котрі відбувалися в околицях Ниси, Гродкова і Клодска, тобто неподалік від Генрикова, див.: Idem, *Sredniowieczna annalistyka śląska*, s. 242.

¹¹⁷ R. Grodecki, *Dzieje polityczne Śląska do r. 1290*, s. 317; E. Randt, *Politische Geschichte bis zum Jahre 1327*, s. 127.

¹¹⁸ *Archivum Coronae regni Bohemiae*, ed. V. Hrubý, t. 1, Praha 1928, nr 32, s. 48–52. Див. також: R. Grodecki, *Dzieje polityczne Śląska do r. 1290*, s. 318–319; J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, [in:] *České dějiny*, díl 2, č. 1, Praha 1935, s. 393–394; A. Barciak, *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku: Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski*, Katowice 1992, s. 108, 114; N. Mika, *Polityka czeska kniazia Lwa Daniłowicza*, s. 175–177.

¹¹⁹ J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, s. 393–416; J. Tegowski, *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski*, s. 53–55; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Kraków 2009, s. 16–23; L. Jan, *Proces se Závišem a proměny královské vlády v letech 1289–1290*, „Český časopis historický” [дали: ČČH], t. 103, 2005, s. 17–18; V. Vaníček, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 410–411; R. Antonín, *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283–1300*, Brno 2009, s. 114–121. Два останні автори не взяли до уваги важливу роль, котру в подіях 1289 р. відіграв галицький князь Лев Данилович, а також проігнорували його похід у Сілезію.

захопити Краків і Сандомирську землю, зустрів сильний опір з боку Генріха IV Праведного. Неприхильно щодо чеських планів був налаштований і ратиборський князь Пшемисл Щасливий¹²⁰. У відповідь Вацлав II захопив до військових дій свого руського союзника Лева Даниловича, війська якого, цього разу підтримані монгольськими загонами, знову напали на Сілезію¹²¹. Ця подія пройшла повз увагу тогочасних хроністів, як і багато інших подій, що мали місце в XIII ст., але збереглася в місцевій ратиборській традиції. Як інформує латинська інскрипція (XV ст.), на вівтарі в т. зв. Польській каплиці в костелі Вознесіння Пресвятої Діви Марії в Ратиборі¹²²: „Anno 1290 Civitas Rattibor oppugnata a Scythis fuerat, dum in angustys esset/: civibus tamen fortiter resistentibus/: apparuit in aere Divus Marcellus cum clava cuius aspectu consternati Scythae fugerunt ab obsidione et multa millia se ipsos necando perierunt”¹²³. Нападники зі сходу – русини і, ймовірно, монголи – були названі в латинському тексті „Scytae”¹²⁴ і мали взяти в облогу Ратибор у день Св. Марцелія – папи і мученика, котрого Католицька церква вшановує 16 січня¹²⁵. З цього випливає, що напад військ Лева Даниловича на Ратиборську землю відбувся на початку 1290 р. Невдалий штурм Ратибора, котрий мав місце 16 січня, привів до того, що руські війська разом з монголами відмовилися від спроби змусити ратиборського князя Пшемисла Щасливого до підпорядкування Вацлаву II і відправилися далі на захід, щоб напасти на землі вроцлавського князя Генріха IV Праведного, свого головного противника в Сілезії¹²⁶.

¹²⁰ N. Mika, *Ekspancja czesko-morawska na ziemię raciborską w XIII wieku*, „SMDŚ”, t. 21, 1996, s. 13–15; R. Antonín, *Malopolsko jako objekt zahraniční politiky Václava II. v letech 1289–1300*, „Mediaevalia Historica Bohemica”, t. 11, 2007, s. 95–106.

¹²¹ N. Mika, *Racibórz w obliczu najazdów tatarskich i zagrożenia tatarskiego*, Racibórz 2002, s. 50–62; Idem, *Polityka czeska kniazia Lwa Danilowicza*, s. 176–177; Idem, *Dzieje ziemi raciborskiej*, Kraków 2012, s. 45–46; Idem, *Dějiny Rattiborůska*, Krakov 2012, s. 39–40; Л. Войтович, *Лев Данилович: князь галицько-волинський*, с. 213–214.

¹²² *Польська каплиця* появилась на сторінках джерел після пожежі в костелі 1436 р., пор.: A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Ratibor*, Ratibor 1861, s. 338; H. Schaffer, *Geschichte einer schlesischen Liebfrauentempel seit dem Jahre 1343. Ein Beitrag zu der Geschichte der Gilden und religiösen Bruderschaften*, Ratibor 1883, s. 24–26.

¹²³ „В 1290 році місто Ратибор було обложено скіфами і коли знаходилося в тривозі, а [його – Н. М.] мешканці успішно чинили опір, появився в повітрі св. Марцелій з мечем; налякани його виглядом скіфи зняли облогу і багато тисяч їх загинуло, вбивши самі себе”. Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu: *Visitatio Generali Capituli Rattiboriensis 20 Juny 1750*, sygn. IV e 1, pag. 8–9.

¹²⁴ Словом „скіфи” середньовічні джерела називали і русинів, і монголів, і навіть половців, див.: N. Mika, *Racibórz w obliczu najazdów tatarskich*, s. 52–53.

¹²⁵ P. Allard, *La persécution de Dioclétien et le triomphe de l'Eglise partie*, t. 2, Paris 1908, s. 132–134, 216; L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*, t. 2, Paris 1908, s. 95–97; *Chronologia polska*, red. B. Włodarski, Warszawa 1957, s. 246; H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię*, s. 393; W. Zaleski, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1989, s. 39–40; R. Fischer-Wollpert, *Leksykon papieży*, Kraków 1996, s. 22; J. N. D. Kelly, *Encyklopedia papieży*, Warszawa 1997, s. 42–43.

¹²⁶ У давнішій історіографії і руський напад на Нису та Гродков, і пізнішу облогу Ратибора „скіфами” датували 1289 р., див.: С. Grünhagen, *Geschichte Schlesiens*, s. 113; *Regesten zur schlesischen Geschichte (bis zum Jahre 1300)*, hrsgb. C. Grünhagen, [in:] *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 7, Th. 3: 1279–1300, Breslau 1886, s. 128; А. В. Флоровський, *Чехи и восточные Славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X–XVIII вв.)*, т. 1, Praha 1935, s. 257–258; В. Т. Пашуто, *Очерки по истории Галицко-Волинской Руси*, с. 301. Інше датування зустрічаємо в новішій історіографії, котра розділяє ці дві події і обгрунтовано пов'язує напад Лева Даниловича на Ратибор і Вроцлав з подіями, що мали місце на початку 1290 р., пор.: N. Mika, *Racibórz w obliczu najazdów tatarskich*, s. 50–62; Idem, *Polityka czeska kniazia Lwa Danilowicza*, s. 176–177; Л. Войтович, *Лев Данилович: князь галицько-волинський*, с. 213–214; Idem, *Галич у політичному житті Європи*, с. 351–352.

Як зауважив автор *Густинського літопису*¹²⁷: „Въ лето 6798 (1290). Левъ со своими поиде и поплени около Вроцлява державу Генрикову, и возвратися со великою користю веселяся”¹²⁸. Одразу після інформації про пограбування околиць Вроцлава воїнами Лева Даниловича і його союзників, автор *Густинського літопису* написав про смерть князя Генріха IV Праведного, котра настала 23 червня 1290 р. у Вроцлаві¹²⁹. З цього слідує, що ще перед своєю смертю сілезький Пяст дізнався про напад на його володіння руських і монгольських військ.

Підсумовуючи, можна ствердити, що контакти Русі з Сілезією, тобто країв без спільного кордону, мають тривалу традицію. Сілезькі середньовічні автори часто інформують нас про двосторонні контакти – військові, культурні й економічні. Відносини нав’язувалися між князями з династії Пястів і Рюриковичів, а також між можновладцями, рицарями і міщанами. Цей процес особливо активізувався після монгольського нападу під кінець першої половини XIII ст., коли в Сілезії появилася значна кількість русинів, котрі залишили по собі слід у вигляді прізвищ, отриманих місцевою людністю („Ruthenus”). Однак не всі згадки сілезьких хроністів про Русь і її мешканців є оригінальними, оскільки часто були запозичені з більш ранніх творів, створених поза межами Сілезії. Незважаючи на це, у сілезьких авторів можна зустріти також оригінальну інформацію, котра наштовхує на думку, що вони були добре обізнані з локальною місцевою традицією і переказували її у своїх творах, навіть коли вона не підтверджувалася іншими польськими джерелами. Як приклади можна навести інформацію, що міститься в таких творах: *Каменецький рочник*, *Польсько-Сілезька хроніка*, *Хроніка польських князів*, *Сілезький компільований рочник*, *Рочник генриківських цистерціанців*, а також *Хроніка Петра Власта*.

*

Norbert Mika, *Rus’ in mediaeval Silesian sources (until the end of the 13th century)*

Relations between Rus’ and Silesia date a long way back. All of these, which are mentioned in this article had been documented in mediaeval Silesian sources

¹²⁷ Хоча *Густинський літопис*, створений на початку XVII ст., є не зовсім достовірним джерелом, однак його автор, безсумнівно, використовував дані більш ранніх середньовічних переказів, див.: В. С. Иконников, *Опыт русской историографии*, т. 2, кн. 2, Київ 1908, с. 1520–1526; М. І. Марченко, *Історія української культури: з найдавніших часів до середини XVII ст.*, Київ 1961, с. 232–244; О. В. Мишанич, *Історично-мемуарна проза*, [in:] *Історія української літератури: у 8-ми тт.*, т. 1, Київ 1967, с. 43; С. Макаруч, *Письменные источники по истории Украины*, Львов 1999, с. 131–132; И. Плотникова, *Жизнеописание Густинского монастыря*, „Украиноведение”, ч. 1–2, 2002, с. 210–215.

¹²⁸ *Прибавление к Ипатьевской летописи*, [in:] *ПСРЛ*, т. 2, Санкт-Петербург 1843, с. 347.

¹²⁹ J. Kęłowski, *Pomniki Piastów śląskich w dobie średniowiecza*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 48 (Серія: *Monografie Śląskie Ossolineum*, т. 20, red. J. Gierowski); K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, т. 1, s. 161.

and refer to the Rus' people as well as Rus' history until the end of the 13th century. The notes inform clearly about the mutual influence of these non-neighbouring countries in the military, culture and trade areas. The relationships had been formed by princes from the Rurik and Piast dynasties, as well as magnates, knights, townsmen and even peasants. It was seen especially after the invasion of the Tatars (Mongols) at the end of the first half of the 13th century. At that time a number of the Rus' people appeared in Silesia, their origin can be traced back due to nicknames used by townsmen and clergymen („Ruthenus”, „de Russia”) as well as names of particular places, which seemed to have had Rus' roots („Ruseke”, Ruzendorf/Reußendorf”, „Ruzynowitz”). One should also mention those authors of Silesian sources who wrote about the history of former Rus' and its inhabitants. Not all mentions of Rus' and events related to that country survived in their original form, having often been copied from texts that had been written outside of Silesia. Some are, however, so unique that one is certain that the author derived the information from local Silesian traditions, not paying attention to the Polish writings commenting on the same events. Some examples are notes referring to years 1018, 1025, 1104, 1121/1122, 1231, 1241, 1289 and 1290, written by those who edited the *Annual of Kamieniec*, the *Polish-Silesian Chronicle*, the *Chronicle of Polish Dukes*, the *Compiled Annual of Silesia*, the *Annual of Henryków* and *Peter Wlast's Chronicle*.